

YAZIN ÇEVİRMENİNİN DİLSEL DONANIMI

Yurdanur Salman

Yazın Çevirmeni

Çeviri ve çevirmenlik üst başlıklarının altında – ya da üstünde – '**yazın çevirisi**' ve '**yazın çevirmenliği**' diye bir ulam açılabilir kuşkusuz. Adı tam olarak konmamış olsa da, böyle bir ulam uygulamada yıllardır açılmış durumdadır, iyi ya da kötü doldurulmaktadır. Yazın çevirisi dediğimizde, elbette her türlü kurmaca metni, romanı, uzun ve kısa öyküyü, tüm çeşitliliğiyle şiiri, 'çokanlamlı' ve 'anlamsız' metinleri, tiyatro yapıtlarını, denemeleri, yazınsal nitelik taşıyan yazın eleştirilerini, bazı reklam metinlerini, kısaca yazınsallık içeren her türlü yaratıcı metni düşünüyoruz.

İyi, ama kimdir yazın çevirmeni? Nerede doğar? Nasıl yetişir? Nelerle beslenir? Nasıl zenginleşir, yetkinleşir, olgunlaşır, uzmanlaşır, ustalaşır? Soruyu tersine çevirerek şöyle de sorabiliriz: Nasıl tembelleşir? Nasıl nasırlaşır, duygusuzlaşır? Nasıl kitle üretimine yatar? Nerede yayımcıya teslim olur? '**Yazın çevirmenliği**' sanını ne ölçüde koruyabilir? Ne ölçüde yalnızca düz metin ya da 'best-seller' çevirmenliğine indirgenir? Ne ölçüde yazarlığa yaklaşır? Ya da 'bıraktı çevirmen/' 'aldı yazar' diyebileceğimiz o nazik sınırı – hiç farkında olmadan – nasıl, nerede aşar?

Henüz kesin ölçütlere bağlanamamış, belki hiçbir zaman bağlanamayacak bazı uğraş alanlarında sorular sormaya başladınız mı, konunun ne denli karmaşık olduğunu daha iyi kavıyor ve 'korkuyla titriyorsunuz!' Ayrıca, istense de, yapılabilecek olsa da, katı kural ya da ölçütlere bağlamak istemeyeceğimiz, '**açık uçlu**' kalması gereken bazı uğraşlar vardır. '**Yazınsallık**' niteliğiyle uğraşan yazın çevirmenliği de bu tür uğraşlardan biridir. Ne var ki '**açık uçluluk**', kargaşa, karmaşa, belirsizlik, başıbozukluk, düzensizlik, bulanıklık, gölgelilik anlamına gelmemelidir hiçbir zaman. Ülkemizdeki uygulamalara baktığımızda, zaman zaman, yer yer aydınlık dönemler ve örnekler bulunsa da, genel havanın daha çok belirsizliğe, kargaşaya yakın düştüğünü görüyoruz. Yukarıda sıralanan sorulara yanıtlar arayarak durumu irdelemeye, değerlendirmeye çalışalım.

Çeviriyle ilgilenen herkesin, ülkemizdeki çeviri tarihi konusunda az çok bilgisi vardır. Ülkemizde çeviriye duyulan gereksinmenin, bu nedenle de çeviri etkinliğine olan istemin, çok yüksek olageldiği ve olmayı sürdüreceği, kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Nitekim, artık üç ayrı çevirmenlik okulu, on yıldır eğitim vererek

'okullu' çevirmenler yetiştiriyor. Bu okulları bitirenlerin, yazın çevirisine yönelik yönelmeyeceklerini, ne zaman ve ne ölçüde yetkin yazın çevirmenleri olacaklarını zaman gösterecek. Ama şu gerçek hâlâ değişmiş değil: Bugün yer almakta olan yazın çevirisi etkinliğinin ve üretiminin büyük kesimi, alaydan, çekirdekten yetişme yazın çevirmenlerince gerçekleştiriliyor. Bunda da hiçbir terslik yok. Yakın zamanlara kadar dünyanın her yerinde durum böyleydi. Yurtdışında da, yaratıcı yazarlık dersleri ve çeviri okulları, oldukça yakın zamanlara özgü bir gelişme.

Okullu olsun, alaylı olsun yazın çevirmenin uğraşı, yaratıcı yazarlığa birçok bakımdan benzerlik taşıyor, çünkü her şeyden önce kişisel seçmeyle edinilmiş bir uğraş. Bu uğraşın temelinde okuma, anlama, yorumlama, sabırla metin çözme, metin örme, metin düzeltme, bir yazarla, bir dille, anlamla içiçe yaşama serüveni yatıyor. Yazın eğitimi gören, filoloji öğrenimi alan, dilbilim okuyan, hatta çeviri eğitiminden geçen pek çok eğitilmiş kişi, yazın çevirmeni olmayı seçmiyor! Bu seçimi belirleyen etkenler, her şeyden önce kişisel, öznel nedenler. Meraka, yeteneğe, dil duyarlılığına, okumaktan – belki okutmaktan – zevk almaya, mürekkep yalamaya, kâğıt kokusunu, daktiloyu, bilgisayarı sevmeye, daha üst düzeyde de dile ve yazın dizgesine katkıda bulunmayı bilinçli olarak seçmeye bağlı etkenler.

Yazın Çevirmeni: Üstün Okur

"Bir metni okumanın en iyi yolu onu çevirmektir!" diyebiliriz. Metinleri okumak için hepsini çevirmemiz ya da metinleri çevirerek okumamız gerektiği anlamına gelmiyor bu gözlem elbette! Ama çevirmen, çevirdiği metni, deyim yerindeyse, "kendisi yazmışçasına" iyi tanıyor; onu ezberleyecek kertede biliyor. Umberto Eco'nun "üstün okuru"na, metnin içindeki okura, metne tüm dil, yazın ve yaşam bilgisini götüren algılayıcı, kavrayıcı, yorumcu okura en iyi örneği oluşturacak okur, yazın çevirmeninden başka kim olabilir?

Şu var ki burada, üstün okur olmanın, anlama, kavrama, yorumlama becerilerine en üst düzeyde ulaşabilmenin, çevirmene çok ağır ölçütler dayattığını anımsamak gerek. Yazın çevirmeni, kaynak ve erek dili iyi bilmekle kalmamalı, her iki yazın dizgesini, yapıtın üretildiği çağın ruhunu, genel olarak yapıtın yazarını, özel olarak da o yapıtı, deyim yerindeyse 'rontgen ışınları'yla görebilecek derecede iyi algılayabilmelidir. Erek dilde metnini kurarken de, erek dilin girdi çıktılarını, çağrışımlarını, titreşimlerini, 'anamlı'yı ve 'anlamsız'ı üretebilme gizilgücünü, sözcük yapılarını, sözcük türetme olanaklarını ve sözdizimsel yapılarını, erek metinde anlamı eksiksiz olarak yeniden kodlayabilecek ölçüde iyi bilmelidir. Metni kurarken teknik, mekanik dil ve metin bilgilerinin yanı sıra sezgilerini, yaratıcılığını, üstün okur olma konumunu yeniden, başka bir açıdan kullanarak, bu

kez de ürettiği erek dil metnini, gene bir 'üstün okur' olarak düzeltebilmeli, yeniden yazabilmeli, acımasızca redakte edebilmeli, sonunda özgün metnin niteliklerini eksiksiz taşıyan bir organik yazın metni örebilmeli, dokuyabilmeli, yaratabilmelidir.

Çeviri metin okunabilirlik, akıcılık açısından özgün metinden ne daha zor, ne de daha kolay olmalıdır. Metnin okunmasında, yazar tarafından bilerek, isteyerek yaratılmış, biçemden, metnin içkin dilsel yapısından ve içeriksel niteliklerinden gelen bir zorluk varsa, çevirmen eşdeğerliği sağlayarak, bu zorluğu aynı düzeyde korumaya özen göstermelidir. Öte yandan zor olmayan bir özgün metni çevirirken, erek dili beceriyle kullanamaması nedeniyle ya da erek metni yeterince 'dinlendirmemek', 'demlendirmemek', 'çapak almamak', redakte etmemek, ayıklanamamak nedeniyle, özgün metnin kendisine yaşatmadığı azapları, ürettiği çeviri metnin okurlarına çektirmemelidir. Çeviri metinlerin okunmasındaki zorluk ya da kolaylık derecesi, eleştirel değerlendirmelerde titizlikle irdelenmesi gereken çok önemli bir konudur. Burada, çevirmenler, çeviri öğretimi yapanlar, çeviri öğrenimi alanlar, çeviri kuramının geliştirilmesine çalışanlar için eşi bulunmaz bir hazine yatmaktadır.

Özgün metnin çözülmesi açısından baktığımızda çeviri, hem güzel hem de doğru olmalıdır ama elbette önce doğru sonra güzel olmalıdır. Doğru kullanılmayan dili, yüzeyde süslemek, içeriğin çarpıtılması, eksiltilmesi, azaltılması, hatta yok edilmesi anlamına geleceğinden, doğru çözülüp doğru örülmeyen bir metnin 'süslenmesi', aslında bir eksiklik, yetersizlik olarak değerlendirmelidir. Öyleyse yazın çevirmeninin ortalama, genel dil zorluklarıyla haydi haydi başa çıkabilmesi, düzanamları, yananamları, titreşimleri, deyimleri, sözcük oyunlarını, her türlü sanatlı dili, uyakları, ters söyleyişleri, çarpıtlamaları sezip görüp anlayıp erek dilde yeniden kurabilecek bir dilsel yetiye, hatta teknik dil manipülasyonu becerisine ulaşmış olması gerekir. İyi bir çevirmen, eşdeğerlik, yaklaştırma ve açıklama stratejilerini ustalıkla, altın terazisi duyarlığıyla uygulayabilmeli, nerede, ne ölçüde uyarılama yapacağına karar verebilmelidir. Yoksa *Alice Harikalar Diyarında*, *Harun İle Öyküler Denizi*, *Küçük Prens*, vb. *Beckett*'ler, *Pinter*'lar, *Ionesco*'lar, nice şiir, roman, öykü ve oyundaki nice hölüm, konuşma, vb. çevrilemez, uyarlanamaz ve yazınsallık değerinden yoksun bırakılmış olur; özgün yapıt, erek yazın dizgesi okurlarına ulaştırılamaz; dilini ve anlatımını, tadını, lezzetini, çekiciliğini, derinliğini, anlamlılığını ve 'anlamsızlık'ını, kısacası tüm sanatlı dil ve anlatım oyunlarını, 'civvelerini' yitirir! Yazın metninde yatan bütün bu bilmeceleri çözerken, yazın çevirmeninde, dozu titizlikle ayarlama, dil ve anlam kodlamasını on ikiden vurma duyarlılığı, sezgisi, becerisi, ustalığı, yetkinliği bulunmalıdır.

Yazın metinlerinin çevrilmesinde, genelde daha az olmak üzere de, kullanmalık metinlerin çözülmesi ve kodlanmasında – çevirmenin kaçınması gereken bir yanlış

tutum da, metni ideolektine (kişisel dil kullanım alışkanlıklarına) kurban etmektir. Her yazarın kendine özgü bir dil kullanımı, her yapıtın ayrı bir biçemi, hatta aynı yapıt içinde farklı biçemlerin bulunması, her yazarın kendine özgü bir ideolektinin olması gibi, her çevirmenin de kendine özgü, normal olarak edindiği, belki bilinçsizce kullandığı bir alışkanlık dili vardır. Ne var ki yazın çevirmeni, belli bir yapıtı ya da belli bir yazarın bütün yapıtlarını çevirirken, "Ben bunu nasıl diyorum?" değil, "Dil bunu nasıl diyor? Yazın dili bunu nasıl demeli?" sorularını sorabilmeli, kullanacağı dilin ve anlatımın seçimini buna göre ayarlayabilmelidir. Çevirmenin ideolektini bütünüyle inkar edeceği anlamına gelmez bu! Yazın çevirmeni, her şeyden önce o yazarın, o yapıtın özgün dilini yakalamak, çözmek ve eşdeğerini erek dilde yeniden yaratmak zorundadır. Öyleyse iyi bir yazın çevirmenin 'genel dil' ile 'kişisel dil', 'nesnel dil' ile 'öznel dil', 'düz dil' ile 'sanatlı, yazımsal dil' kullanımları arasında ayırım gözetebilmesi, bunlardan uygulamada yararlanabilmesi, erek metnin okurunu ideolektine kurban etmemesi gerekir. Örneğin bir çevirmenin çeşitli yazar, dönem ve türlerden çevirdiği apayrı yazın ürünlerinde hep aynı sözcükleri, dili, anlatımı ve biçemi buluyorsak, çevirmen bu yapıtları, gerçek anlamda 'çevirmenlik süzgeci'nden, imbiğinden geçirmemiş, aslında o yazarın, yapıtın dilini, biçimini, özgün anlatımını yakalayamamış, yeniden üretememiş, yazın yapıtının özünde yatan 'dilsel yaratı'yı, iletiyi es geçmiş, yapıtlara yalnızca kendi dilinin damgasını vurmuş olur. Her yazarın, kendi yapıtlarında dil ve anlatım açısından istediğini yapma hakkı vardır; oysa yazın çevirmenin böyle bir hakkı yoktur! Yazın çevirmenin, dilsel açıdan en bilinçli ve dikkatli olması gereken olanlardan biri de budur! Çevirmen, dilsel duyarlılığı yüksek, dürüst, iyi bir iletkendir. Ne ölçüde iyi bir iletkense, ne ölçüde duyarlı bir geçirgense, o ölçüde başarılı bir çevirmendir.

Yazın Çevirmeni:

Kaynak Metnin İçindeki, Erek Metnin Dışındaki Okur

Yazın çevirmeni, yazın metinlerinin uzman okuru olarak tanımlanabilir. Çevirmek üzere ele aldığı yazın metnini biçimi, türü, içeriği, dil kullanım özellikleri, biçemi ya da biçemleri (bir yazın metni pek çok biçemi iç içe ya da art arda barındırabilir), metnin taradığı çağrışım ve gönderme alanlarını, göstergelerini, ses yapıları ve oyunlarını, metniçi göndermeleri, dize içi ya da dize sonu tam ve yarım uyakları, normal, kaydırılmış ve devrilmiş sözdizim yapıları gibi açılardan okumak ve 'doğru okumak' zorundadır. Metnin toplam yapısını, özünü doğru ve iyi yorumlamayı, büyük ölçüde bu dikkatli ve doğru ön okumaya dayandıracaktır.

Kurmaca anlatılarda, hatta şiirde, 'görüş açısı', anlatıcı ya da çeşitli anlatıcılar, kişi, zaman, kip, biçem kaydırmaları özel bir dikkatle yakalanması gereken öğelerdir. Bir yazın metninde anı, mektup, masal türünde bölümler, çeşitli kurmaca kişilerine

göre ayarlanmış farklı dil ve anlatım kullanımları, yazarca belli etkiler yaratmak üzere benimsenmiş, bilerek yaratılmış kırık, kopuk anlatımlar, okurun imgelemine bırakılmış belirsizlikler, boşluklar, yazara ya da kişilere göre ayarlanmış ve bilinç akımı tekniğiyle örülmüş bölümler, düzyazıda şiir, şiirde düzyazı nitelikleri, belli etkiler yaratma ya da vurgulama, öneçıkarma amacıyla yapılmış yinelemeler, nakaratlar, 'anlamli' ve 'anlamsız'a yaslanmalar, başka metinlere ve yazarlara göndermeler bulunabilir. Bütün bunların dışında yazın, yaratıcılığa bütünüyle açık bir alan olduğundan yepyeni biçimler, yepyeni kurgular, anlatım ve biçem türleri denenmiş, önerilmiş, yaratılmış olabilir. Bütün bu nedenlerle, burada sayamayacağımız ya da belki önceden kestiremeyeceğimiz başka nedenlerle, yazın çevirmeninde, **'metinsel nitelikler', 'metinsellik', 'metinlerarasılık'** kavramları konusunda bilinçli bilgiler ve bu bilgileri gerektiğinde yetkin bir biçimde uygulayabilme, devreye sokabilme özellikleri, becerileri, sezgileri geliştirilmiş olmalıdır.

Yazın çevirmeninde, gene, her metnin kendi özgün ve benzemez dilini yakalama, o yazın metninin özgün dilini, bir bakıma metnin içinde yatan yazın dilinden, sanatlı dilden, yaratıcı dilden, biçemden çözebilme, böylelikle erek dilde yeniden yaratabilme sezgisi, bilgisi ve becerisi bulunmalıdır. Bu özellikler henüz kendisinde oluşmamışsa, yazın çevirmeninin yetkinleşmeyi beklemesi, yazınsal metin çözüme stratejilerini geliştirmeye çalışması, çeviri açısından karmaşık sorunlar ve güçlükler içeren metinlere zamanı gelmeden, hazır olmadan el atmamayı öğrenebilmesi beklenir.

Öyleyse yazın çevirmeni, kaynak metni çözerken onun bütünüyle içinde, erek metni örerken ve ördükten sonra da o metnin bütünüyle dışında yaşamalı, ürettiği metni yazınsallık, metinsellik, metinlerarasılık kavramlarının ışığında değerlendirmek üzere, nesnel ve yansız bir tutumla, erek metnin dışında kalabilmelidir. Yazın çevirisi eleştirileri ve değerlendirmeleri de, tek tek tümceler temelinde değil, metnin bütününe bu açılardan ele alıp sınayan ve ölçen bir yaklaşımla yapılmalıdır. Yayımcılar, yayın danışmanları, kendilerine gelen yazın çevirisi metinlerini, yazın metninin organik, yaşayan dokusunun bu açılardan zedeneyip zedelenmediğine bakarak değerlendirmeli, yapıtı o çeviriyle yayımlama ya da yayımlamama kararını buna göre almalıdırlar.

Yazınsallık: Yazını Yazın Yapan Nitelik

Yazın çevirmeni, aslında sanatsal nitelikle, dil aracılığıyla yaratılan estetik nitelikle uğraşır. Öbür sanatlarda olduğu gibi, yazın çevirmeni de kendi alanında bu niteliğin yaratılma geleneğini, araçlarını, malzemelerini, tekniklerini edinmiş olmalıdır. Bunu, yazını tüm yönleriyle inceleyip öğrenerek, yazın metinlerinde bu niteliğin nasıl yakalanıp oluşturulduğunu çözümlenmeler yoluyla bulup çıkararak, aynı niteliği

kendi dili ve yazın değerleriyle yeniden yaratma ustalığını geliştirerek yapacaktır. Öyleyse yazın çevirmeni, zaman içinde ve kendi çağında, yazınsallığın hangi bağlamlarda, hangi metinlerde hangi yazarların eliyle, nasıl oluşturulup geliştirildiğini, yeni alanların nasıl açıldığını titizlikle izlemek zorundadır. Resim, yontu, bale, müzik gibi sanat alanlarında durum neyse yazın alanında da odur. Bu gibi sanat dallarında geleneği ve yeniyi bilmek, iyi tanımak, yeni yapıtların yorumlanmasını kolaylaştıracaktır. Yazın çevirmeni, elindeki metni değerlendirebilmeli, gelenek içindeki metinlerin, kendi çağındaki öbür metinlerin arasına yerleştirebilmelidir. O metnin yazın dizgesine, türüne, öbür yazarlara, aynı yazarın öbür yapıtlarına ne gibi göndermeler içerdiğini sezebilmelidir.

Yazın çevirmeni, iki yazın dizgesi arasında, çevirisi ve yorumuyla köprüler kuran kişidir. Yapıtı çevirirken, dil becerisi ve yorum gücüyle, iki dil ve yazın dizgesi arasında yepyeni kanallar açar. Bu kanallardan yeni iletilerin, yeni estetik değerlerin, yaşama, yazına, sanata ilişkin ince bilgilerin akmasını sağlar. Çevirisinde ne zaman sözcüğü sözcüğüne, ne ölçüde kendi diline ve geleneğine yaslanarak çeviri yapacağına, ne zaman, ne ölçüde uyarlamaya gitmesi gerektiğine, 'çeviri kokma' diye adlandırılan duruma ne zaman, nasıl, hangi durumlarda ve ne ölçüde 'katlanacağı'na karar verebilmek, yazın çevirmenini zorlayan stratejiler ve kararlardır. Ama yazınsallığa ilişkin bütün bu kararların, yordamlamadan çok birikime, bilgiye, deneyime dayanan güçlü bir sezgiyle alınması gerekir. Öyleyse bilgisi, çalışması, emeği ve yorumlama gücüyle o yazın yapıtını, o yazınsal niteliği bu yazın dizgesinde yeniden kurarken çevirmen, bir virtüözün yorumlama gücüne erişmeye çalışmalıdır. Yazınsal niteliği yakalamak, bir bilgi ve teknik sorunu olduğu kadar, bir estetik ve sanatsal nitelik sorunudur.

Yazın çevirmeninin, dil becerisi ve zenginliği edinme amacının yanı sıra, çok çeşitli başvuru kaynaklarını kullanabilme yetisini de edinmiş olması gerekir. Bu yetilerin öğrenilmesi, öğretilmesi belki de olanaklıdır. Böylelikle, yazın çevirmeninin yetişme süresi kısaltılabilir. Ansiklopediler, sözlükler, uzmanlık sözlükleri, eski çeviriler, aynı yazarın başka yapıtlarının çevirileri, masallar, mitler, söylenceler, tarih kitapları vb. duruma ve yapıta göre düşünülebilecek ve keşfedilmesi, ulaşılması gereken sayısız kaynaktır. Yazın çevirmeninin, bu tür kaynaklara – bazen bulunması ve ulaşılması oldukça zor olan kaynaklara – başvurma gereksinmesi, yazıyla uğraşan başka herkese göre belki çok daha fazla olacaktır.

En çok sorulan sorulardan biri de yazın çevirisinin öğretilip öğretilmeyeceği ya da öğrenilip öğrenilemeyeceğidir. Yazın çevirmenliği, hem bir teknik hem de bir sanat sorunuysa, teknik bölümü elbette öğretilir. Uygulamalı her uğraş alanında olduğu gibi, edinilmiş deneyimler dizgeli bir biçimde aktarılabilir; bulunmuş teknikler, yollar, yöntemler önerilebilir, öğretilir; yapıcı eleştirel düzeltmelerle, genç yazın çevirmenlerinin yetkinleşmesine katkıda bulunulabilir. Öte yandan, yazın çevirisinin sanat yönü, yorum yönü belki doğrudan öğretilmez. Bunun için çalışma ölçüsünde yetenek de gereklidir. Ama yetenek çalışmayla, uygulamayla geliştirilmiyorsa, kötü yapıtların, yetersiz yazın çevirilerinin ortaya çıkması önlenemez. En büyük yanılgı, yalnızca zekânın, yeteneğin yeterli olacağını sanmaktır. Ortalama bir yetenek çalışmayla, çabayla çok üst düzeylere çıkarılabilir. Herhangi bir alanda yetkinliğe ulaşmak, kısa sürede oluşabilecek bir şey değildir. Özellikle yazınsallık gibi çok çeşitli yönleri ve renkleri bulunan bir niteliği yakalayabilmek, anlayabilmek, yorumlayabilmek ve yeniden yaratabilmek, ilk bakışta insanı ürkütecek zorlukta görünebilir. Ama şunu hiç-unutmamakta yarar var: Dünyadaki tüm güzellikler, insan çabasının, sabrının, titizliğinin örnekleridir. İnci, midyenin acılarıyla örüldüğu, o acılardan damıtıldığı için güzeldir. Bir yazın yapıtı da, yazarın deneyimlerinden, duyarlılığından, iç ve dış hesaplaşmalarından, emeğinden ve sabrından süzöldüğu, damıtıldığı için değerlidir. İnsan, özellikle yetenekli kişi, kendisinden beklentilerini yüksek tutmalı, beslemeli ve bu beklentileri var gücüyle gerçeğeştirmeye çalışmalıdır. Bir Çinli bilge şöyle diyor: "Ömrüm boyunca kendimden, kendimin üstünde şeyler bekledim ve kendimi hiç utandırmadım!"

Yazın Çevirisi: Denetim ve Değerlendirme

Bütün bu açılardan bakıldığında, yazın çevirisi metnini dıştan bakan bir gözün değerlendirmesinde büyük yararlar olduğu görülür. Bu nedenle 'redaktör', 'düzeltmen' ya da 'uzman yayımcı', yazın çevirilerinin erek dil ve yazın dizgesi içinde sağlıklı olarak yerli yerine oturtulmasında önemli bir aşama ya da süzgeç rolü üstlenebilir. Burada, yayımcının niteliği ve yaklaşımı çok önemlidir. Yazın yapıtları yayımlayan bir yayınevinde, o yapıtların çevrildiği özgün dili ve yazın dizgesini, uzmanlık düzeyinde bilen danışmanlar bulunmalıdır. Kaynak ve erek yazın dizgelerinin yalnızca iyi bir okuru olmak bunun için yeterli değerildir. Yayımcının, düzeltmenin, yayın danışmanının, yazın çevirilerini nesnel olarak değerlendirebilecek, yönlendirebilecek becerilerle donatılmış olmaları da gerekir. Bu kişilerin, yetenekli genç çevirmenleri yazın dünyasına kazandırabilecek bilgi, deneyim, olgunluk, sabır ve eğitcilik nitelikleriyle donatılmış olmaları, erek yazın dizgesine usta çevirmenlerin kazandırılmasını sağlayacaktır. En iyi okul uygulamalardır, yaşanan deneyimlerin kendisidir. Bunlar, ilk bakışta gözle görülür,

metreyle ölçülür değerler değilmiş gibi görünebilir . Oysa iyi çeviriler altın gibi, yün gibi, zamana dayanıklı, iyi çözüldüğünde ve iyi örüldüğünde uzun yıllar yaşayabilecek, kuşakları eğitebilecek, zenginliği hiçbir zaman tüketilemeyecek dilsel, yazınsal, ekinsel kaynaklar oluşturur. Bu, çevirmenin niteliğinden başlayıp denetmenin, yayıncının niteliğine, sorumlu ve bilinçli yaklaşımına, oradan da bilinçli okurun tepkisine dek uzanan bir süreçtir. Böylece, erek yazın dizgesine uzun ömürlü, kalıcı, zamana dayanıklı yapıtlar kazandırılmış olur. Bunun tersi, kısa ömürlü, kötü, niteliksiz çeviriler demektir; o yazarın ve yapıtın, ilk çevirisinde yaşarlığa kavuşturulamaması nedeniyle hiç çevirilmemiş sayılması, ileride çevirmek üzere yeniden ele alınması demektir. Ne büyük bir zaman ve emek kaybı! O yazara ve yapıta karşı ne büyük bir saygısızlık! Ayrıca kötü, özensiz çevirileri okuyanlar açısından ne acınası bir durum! Söylemeye gerek bile yok: Yayın yaşamımızda bu ikinci duruma sayısız örnek var! Gençlerimiz, öğrencilerimiz kötü dille çevrilmiş kitaplar okumaktan, ölçünlü, 'doğru' dil kullanımı kavramını bile edinmiyor, kendi doğru, iyi ve güzel dillerini oluşturamıyorlar!

Bu nedenle gençlere yazın metinleri kurmayı öğretmek şöyle dursun, ortalama metinlerin üretilmesindeki zorlukları göstermek, öğretmek bile bazen neredeyse önce geri geri gitmeyi zorunlu kılıyor. Başka deyişle, kötü ve yanlış metinleri, yazınsallığı yarı yarıya ya da bütünüyle yitirmiş metinleri okuya okuya edindikleri ve 'hep öyle olur' sandıkları dili ayıklamak, mantuksal, anlamsal düzeyine oturtmak, ancak bu sağılma işlemi yapıldıktan sonra başarılabiliyor. Yazın dilini yeniden edinmelerini, doğruyla yanlış, iyiyle kötüyü, düz dille sanatlı dili, güzelle güzel olmayanı ayırabilmelerine yardımcı olmak için ek bir çaba harcamak gerekiyor. Gene zaman ve emek yitimi!

Yazın Çevirisi Öğretimi: Yararları ve Olası Zararları

Çevirinin öğretilmesine, çeviri okullarına gelince, bu okullar genel çeviri yöntemlerini, tekniklerini, artalan bilgilerini verdikleri, aktardıkları ölçüde elbette yararlıdır. Okulların ya da öğretimin nasıl, neden ve ne gibi zararları olabileceği sorusu da sorulmalıdır. Yazın çevirisi, yaratıcı metinlerle, yazınsallıkla, sanatsal yapıtlarla, sanatlı dil kullanımıyla uğraştığı ölçüde, öğretilmesinde bu niteliklerinden kaynaklanan bazı güçlüklerin doğacağı da düşünülebilir. Yazın çevirisi öğretimi, herşeyden önce kural koyucu, yasaklar getirici ya da kesin, değişmez kuralları ve ölçütleri benimsetici bir yaklaşım içinde olmamalıdır. Bu nedenle birikimin, deneyimlerin, uygulamalar ya da tartışmalar yoluyla aktarılabilceği, sezgi kazandırıcı, görüş açıcı, bireysel yaratıcılığı besleyip öne çıkarıcı, geliştirici tutumların benimsenmesine olanak veren seminerler, ortak çalışmalar yoluyla ya da tek tek üretilen metinler üzerinde eleştirel değerlendirmelere açık atölye çalışmaları biçiminde gerçekleştirilmelidir. Bu

uygulamalar sırasında, deneyimle bulunup geliştirilen bazı yöntemler, metin çözüme stratejileri, zor kararların alınmasında, belirsizliklerle başa çıkmada başvurulacak çözüm yolları gösterilebilir, çalışmalar sırasında birlikte bulunabilir; yaratıcılıkları zedelenmeden öğrenme konumundakilerin kendilerine buldurulabilir.

Çevirinin, yazın çevirisinin genelgeçer yöntemleri öğretilabilir, aktarılabilir ama bütün çevirmenleri aynı katı ölçütlere ve yöntemlere mahkûm edecek 'tornalayıcı' bir tutum hiçbir zaman benimsenmemelidir. Müzik öğretimi, bale öğretimi vb. gibi, yazın çevirisi öğretimi de, bazen temel yaklaşımların yöntemli olarak öğretilmesinden, aktarılmasından sonra, kişisel, bireysel yeteneklerin, gizilgüçlerin, yaratıcılığın ortaya çıkarılıp geliştirilmese açık bir yaklaşımla sürdürülmelidir. Kısıtlayıcı değil, geliştirici, yasak, sınır ve kural koyucu değil, yüreklendirici, yaratıcılığa özendirici, yapıcı bir tutum benimsenmelidir. Öğrencilerin ilgi alanları, merakları ve kendilerini sınama istekleri beslenirken, gizil yazın çevirmenleri, kendilerine özgü yetenekler doğrutusunda gelişmek üzere olabildiğince özgür bırakılmalıdır. Yazın çevirisi becerileri, tüm sanat kollarındaki eğitimde olduğu gibi, ancak usta-çırak ilişkisinin getireceği sıcaklık, sevecenlik, hoşgörü ve anlayış içinde öğretilir. Bu bağlamda öğretici, usta en büyük kıvancını, yetiştirebildiği, yazın dünyasına kazandırabildiği genç, yeni yazın çevirmenlerinin sayısından, niteliğlerinden ve yaratıcılıklarından alacaktır.

Yazın Çevirmeninin Sorumluluğu

Yazın metninin üretilmesi bilgi, beceri ve yorumlama gücünün yanı sıra dürüstlük ve sorumluluk da gerektirir. Gerek yazın çevirmeninin, gerekse bir süzgeç olarak yayınevini/yayınevindeki yazın danışmanının, doğru ve güzel olmayan, en azından 'kabul edilebilirlik' düzeyini tutturamamış yazın çevirilerini, okurlara ulaştırmamaları gerekir, çünkü bu yapılırsa, geriye dönüşü olmayan bir süreç başlamış olur. Her şeyden önce iyi, yaratıcı, özgün, saygın yazarlara, hak ettikleri doğru yorumu, biçemi, dilsel yetkinliği ve yaratıcılığı erek dilde, eksiltmeden kazandırmak gibi bir sorumluluk söz konusudur. Öte yandan, erek dil metninin okurlarına da, o yazarı ya da yapıtı doğru tanıtmak, yazarın ya da yapıtın yazın dili ve dizgesine, dünya görüşüne, dünyayı yorumlamaya getirdiği yeni lezzetleri, kazandırdığı estetik değerleri doğru olarak tanıtmak gibi bir yükümlülük vardır. Yazın çevirmenleri ya da yayınevleri açısından bakıldığında, belli yazın türlerinin, belli yazarların toplu yapıtlarının yetkin çevirmenlerce erek dizgeye aktarılması, kazandırılması, dil ve biçem bütünlüğünün sağlanması, okurlarda o türün, o yazarın, belli bir yazın çevirmeni aracılığıyla oluşturulacak 'Türkçe lezzeti'ne tiryakilik yaratılması özlenecek tutumlardır. Bunun dünya yazınlarında çok başarılı örnekleri zaten görölmektedir. (*Hilda Rosner'in Herman Hesse çevirileri; Edna and Edwin Muir'in Kafka çevirileri; Hasan Ali Ediz'in Rus yazarlarından yaptığı çeviriler;*

Gregory Rabassa'in Marquez çevirileri, vb.). Yazarla yazın çevirmeninin kan akrabalığını bulmak, bu yakınlığı beslemek, bundan yararlanarak en iyi ürünleri ve sonuçları elde etmek, benimsenmesi ve yerleştirilmesi gereken en doğru tutum olmalıdır.

Görüldüğü gibi, yazın metinlerinin başka bir dilde üretilmesi, yaratılması büyük bilgi, bilinç, özdenetim, sabır, emek, özen, her şeyden çok da sorumluluk isteyen bir uğraştır. Bu açıdan yazın çevirmeninin – şakaya vurarak söyleyecek olursak – edinebileceği iki uç tutum vardır: (1) kendine azap vermek (mazoşistlik anlamında değil; ancak tadanın bildiği, anlatılamaz lezzetler içeren bir azaptır bu!); (2) okurlarına azap çektirmek.

Yabancı dil bilmeseydi, o yazarı, türü, biçemi hiç tanımasa bile iyi bir okur, bir çevirinin iyi **'halledilip halledilmediği'**ni hemen anlar. Çünkü eninde sonunda bu, mayanın tutturulamamasına, şarabın sirkeye dönüşmesine benzer. Gerçekten de yazınsal nitelik, yakalanması güç pek çok ince ve gizli etkenin – duyarlıkların, titreşimlerin, enzimlerin, kokuların, buğuların, başka deyişle benzetmelerin, eğretilmelerin, kaydırmaların, çarpıtmaların, yananamların ve düzanamların, öneçikarma ve artalana itmelerin, uyakların, ses yinelemelerinin, ışıkların, gölgelerin, süzölmüş ve damıtılmış, zor yakalanır incelikli anlamların, belirsizliklerin vb. – yazın metni içinde oynaşmalarından oluşur. Bunu, özgün metnin okunması, yorumlanması aşamasında yakalayamadığınız, yorumlayamadığınız, bunları yapsanız bile çeşitli nedenlerle – bilgisizlik, özensizlik, duyarlık eksikliği, hele hele acelecilik, "Ben böyle yaparım olur," tutumuyla – *erkek dilde yeniden kurup yaratamadığınız, yazara, yapıta, okura*, sonunda kendinize, dilinize, yazın dizgenize karşı saygısızlık ve sorumsuzluk nedeniyle önemsemediğiniz, es geçtiğiniz, atladığınız ya da hakkını tam olarak veremediğiniz zaman, şimdilik hiçbir yasal kurumun peşine düşmediği, ama sizi bu dünyada ya da gelecekteki 'yazın dünyası'nda bulup eninde sonunda yakanıza yapışacak büyük bir suç, bağışlanamaz bir günah işlemiş olursunuz. Bu suçu ya da günahı işlemeyin! Daha kolay bir yol var: Yazın çevirmenliğinden ya da yazın yapıtları yayımcılığından vazgeçin! İşi, ya 'cennetlik' olacak düzeyde kotarabileceklere ya da o günahı ille de işlemek isteyen lanetlilere, 'yazın dünyası'nda yanacak günahkârlara bırakın!

Denetleme mekanizmaları, düzenekleri, ölçütleri, süzgeçleri yok mudur? Elbette vardır! Öncelikle yazın çevirmeninin dil, yazın, biçem, anlam kodlama, açma, yorumlama vb. alanlarında üstün okurluk, nesnellik, eleştirelilik, özdenetim, sorumluluk, bilinçlilik, dürüstlük tutumuyla edineceği bilgi, beceri ve donanımların tümü, denetleyici etkenler olarak devreye girecektir, girmelidir. Ayrıca, kendine aşırı güvenmeme, bilgilenmeye sürekli açık olma, yetkinlik ve yaratıcılık düzeyini

sürekli yükseltmeye çalışma, başvuru kaynaklarından iyi, doğru ve etkin bir biçimde yararlanabilme, bilenlere danışma, iyi yazarlardan, deneyimli, iyi çevirmenlerden, erek yazın dizgesi içindeki yaratıcı yazarlardan, yaşayan dilden, dil(bilim) ve çeviri(bilim) eğitimi söz konusuysa, çağdaş dilbilimin getirdiği – göstergebilim, anlambilim, biçembilim, dilbilgisi, sözcükbilim, kökenbilim, yorumbilim, imgebilim, çeviribilim vb. gibi – tüm bilgi alanlarından, yazın tarihi, kuramı ve akımları hakkında sürekli olarak edinilecek yeni bilgilerden, ayrıca yaşayan dilden ve – eskiliklerin yaratılmasında, biçem oluşturmada vb. – eski dil(ler)den, *social registerlar*'dan, atasözlerinden, deyimlerden, lehçe ve ağızlardan, fıkralardan, bilmecelerden, tekerlemelerden, çocuk dilinden, cinsel, yanlış ve eksik dil kullanımlarından, düşünölebilecek, akla gelebilecek başka her türlü dil çeşitliliği ve zenginliğinden yazın çevirmenliği dağarcığını sürekli doldurmak, zenginleştirmek, çeşitlendirmek, renklendirmek, yazın çevirmenin bu özdenetimi kendisinde oluşturmasına katkıda bulunacaktır.

İkinci aşamada denetim, yayımcıdan, yayınevinden, ama yazın çevirmenin hevesini, emeğini, ürünü zedelemeyen, yetkinlikle denetleyebilecek, olumlu katkılarda, yapıcı eleştiri ve değerlendirmede bulunabilecek bir yazınsal yayın danışmanından gelecektir.

Üçüncü denetim de – ölkemizde çok cılız olan, iyi örnekleri neredeyse hiç bulunmayan – çeviri eleştirileri ve değerlendirmelerinden gelecektir. Bu açıdan bakıldığında, çevirmenlik okulları bulunmaz bir nimettir, çünkü, dile ve çeviriye ilişkin olarak yukarıda sayılan konularda bilinçli bilgi ve eğitim vermenin yanı sıra derslerin hepsinde ya da herhangi birinde çeviriye eleştirel yaklaşım mutlaka devreye girecektir; bu da, geleceğin yazın çevirmenlerinin zihnini eleştirel yaklaşıma, nesnellieğe, yaptıklarını başka, yetkin, eleştirel bir dış gözle değerlendirmeye açacaktır.

Son denetim mekanizması da elbette, okurların olumlu ya da olumsuz tepkileri ve zaman etkenidir. Diyelim ki iyi bir yazarın çok iyi bir yapıtının çevirisi zaman içinde iyi satılmakta ya da satılmamaktadır. Bunda, o yazarın ya da yapıtın erek yazın dizgesi içine rahat oturmaması, çeşitli nedenlerle bu yazın dizgesi içindeki okur kitlesince benimsenmemesi söz konusu olabilir; ama pek çok durumda, 'kötü çeviri'nin, yazarı ya da yapıtı daha doğarken ördürmesinin, cılızlaştırmasının, rengini, kokusunu, biçimini, sonunda iletisini yok etmesinin payı vardır. Yazın çevirmenlerini ve yazın yapıtları yayımcılarını, üstlendikleri sorumluluğun boyutları üzerinde bir kez daha düşünmeye götürecek, büyük dersler alınması gereken bir durumdur bu!

Sonuç

Bütün bunların ışığında görülüyor ki yazın çevirmenliği – çevirmen ister okuldan, ister çekirdekten yetişmiş olsun – istek, beceri ve yeteneğin üstünde ya da dışında, bilinçle seçilmesi ve uygulanması gereken zorlu bir uğraştır. Yazın çevirmeninde, ele aldığı yapının yazarı ölçüsünde dilsel beceri, donanım ve yaratıcılık bulunması gerektiği, ayrıca bunun bilinçli bir yaklaşım ve teknik açıdan üstün bir dil kullanım ustalığı gerektirdiği, sorumluluk, sabır ve dürüstlük istediği bir gerçektir.

Ülkemizde, belli yazın türlerinin ilk örnekleri, yazın dizgesine çeviri yoluyla giriyor. Türkçe'de postmodern bir roman yazılmadan önce, postmodern romanlar çevriliyor. Anlamsız tiyatro örnekleri yazılmadan önce, anlamsız tiyatro yapıtları çevriliyor. Üstelik, Eski Yunan klasiklerinden tutun da çağdaş müzikallerin *librettolar*'ına dek her şey, yazın dizgemize çeviri yoluyla giriyor. Bu açıdan bakıldığında, bazı yazın çevirmenlerinin, Türkçe yazan ortalama bir yazardan daha büyük bir dilsel ve yazınsal donanıma, dil yetkinliğine ulaşmış olmalarını beklemekte şaşılacak bir şey yok. Nitekim, Türkçe'nin gelişmesine yazarlarımız ölçüsünde, belki onlardan daha da çok, yetkin yazın çevirmenleri katkıda bulunuyor. Dile pek çok söz sanatı, anlatım ustalığı ve rengi, yetkin yazın çevirileriyle giriyor; Türkçe'nin anlatım olanakları, yetkin çeviriler aracılığıyla geliştiriliyor. Bu açıdan bakıldığında, yazın çevirmenlerinin yetiştirilmesi, aslında artık çeviri okullarında yazın çevirisi, hangi türde olursa olsun kuram, uygulama, çeşitli dallarıyla dilbilim vb. dersleri verenlerin sorumluluğundadır.

Yetkin yazın çevirileri, ülkemizde ekinin, yazının, genel olarak dilin, özel olarak da yazın dilinin zenginleştirilmesine, doğru, iyi ve güzel olarak yerli yerine oturtulmasına, gelecek kuşakların devralacağı dil zenginliğine, kısa ya da uzun erimde onların yazınsal yaratıcılığına en büyük kaynağı oluşturacaktır. Yazın dizgesi, bir toplumun zenginliğini, yaratıcılığını, sağlıklılığını, kendini tanıma, sorgulama, yenileştirme, taze tutma gizilgücünü ortaya çıkarmanın, artırmanın ve yansıtmanın en iyi aracıdır. O toplum içinde yaşayan bireylerin kendilerine tuttıkları, kendilerini güzelleştirmelerini sağlayacak, hep doğruyu söyleyen ve insan gerçeklerini yansıtan en güzel aynadır. Ülkemiz bağlamında bu dizgeyi oluşturmaya giden yol, yüzde elli oranında, belki daha da büyük bir oranda nitelikli, güzel yazın çevirilerinin dilimize, yazın dizgemize kazandırılmasından geçiyor. Bu geçişte en büyük belirleyicilerden, en iyi süzgeçlerden, en bereketli ve zengin kaynaklardan biri, belki de yazın çevirmenlerinin dilsel donanımı, yetkinliği, yaratıcılığıdır.